

УЧЕШЋЕ 37. ДИВИЗИЈЕ У ОСЛОБОЂЕЊУ САРАЈЕВА

Двадесет седмог марта 1945. до 15.00 часова јединице 37. дивизије су стигле на положаје према Сарајеву. Трећа пролетерска бригада била је на положајима село Шиповице—село Раковац—село Шанац (кота 113)—село Миндуре—Голеш (кота 1022)—село Брезовац (кота 1088)—село Шапци—село Растовац—село Милетина—Лисина (кота 1331); правац дејства: Стамболић—Пале—југоисточне падине Романије—село Мокро. Четврта санџачка бригада; село Лисина—село Шарачево—село Пале—село Бистрица—Црни врх—село Павловац; са правцем дејства према Требевићу, Сочицама, Прибању, Палама, Стамболчићу. Пета санџачка бригада: Рогатица—Гајеви—Загајеви—Сочице—Врлозје—Озерковићи—Мијошићи—Подлозник—Раковица.²⁶⁵

Непријатељ се бранио на положајима дуж комуникације Булози—Соколац и Љубогошт—Стамболчић и дуж железничке пруге Сарајево—Стамболчић. Истакнути положаји непријатеља били су на линији: село Градац—село Прутине—село Раковац—село Јасен—село Стамболчић—село Коледићи (кота 1081)—Подвитез—Витез—село Коца (кота 1379)—село Расток (кота 1048)—село Коран—село Баре—железничка станица Пале—село Прибањ—село Орловац—село Петровићи—село Тврдинићи.²⁶⁶

265 Архив ВИИ, кут. 1254, рег. бр. 6-2/6; кут. 1255, рег. бр. 1-58/16

266 Исто.

У склопу општинских припрема Југословенске армије за пролећну офанзиву за коначно ослобођење наше земље вршене су и припреме за ослобођење Сарајева.

Дејствујући ка Сарајеву- 2, 3. и 5. корпус ЈА нашли су се на прилазима граду на линији: Подроманија—Пале—Јабланица—Иван-седло. На тај начин Сарајево је било опкољено, а тиме је била пресечена и комуникација којом су се Немци извлачили ка Славонском Броду. Она им је била потребна да би из Сарајева, сем трупа, евакуисали и више од 3.000 рањеника и велике количине материјала.²⁶⁷

Тих дана у борбама против 37. дивизије немачка 181. дивизија ојачана усташким јединицама, упорно је бранила све положаје, прелазећи често у противнападе и примењујући обухватне маневре. Сем тога, Немци су често нокушавали да у нашу позадину убаце добро наоружане групе. Јача одбрана на фронту 37. дивизије била је на комуникацији Подграб—Стамболчић—Пале—Сарајево. Због тога је у току марта 37. дивизија упорном и активном одбраном задржавала непријатеља, а крајем марта је добила задатак да овлада делом комуникације од Соколца до Мокрог.

НА РЕДУ ЈЕ САРАЈЕВО

За ослобођење Сарајева био је образован Оперативни штаб за координацију дејстава у који су ушли команданти корпуса чије су јединице учествовале у тој операцији. Припреме за ослобођење Сарајева биле су завршене до 28. марта 1945. У нападу је учествовало 38.000 бораца и 96 артиљеријских оруђа.

Одбрану Сарајева организовао је 21. немачки корпус заједно са другим снагама које су му биле потчињене на тој територији.²⁶⁸ Одбрана је имала три одбрам-

267 Завршне операције за ослобођење Југославије, стр. 518.

268 Аохив "ар. ослобод. рата, кут. 1254, рег. бр 1-1/4-1 (Билтен одбране града Сарајева од 14. марта 1945. године о непријатељским снагама у Сарајеву и околини које су спремне да бране Сарајево). Архив ВИИ, рег. бр. 1 ф 4, кут. 12.

бена појаса. Извод из плана непријатеља за одбрану Сарајева, даје следеће податке:

»Немци на линији Сарајево—Иван-планина налази се 369. вражја дивизија појачана са два батаљона италијанских фашиста, а без артиљеријског пука и једним батаљоном немачких железничара. Претрпела је велике губитке ова дивизија и борила се са НОВ и сада броји свега 3.000 војника.

На линији Сарајево—Пале—Стамболчић налази се главна снага једне немачке дивизије из састава 21. планинског корпуса. Батаљон италијанских фашиста налази се на осигурању пруге Сарајево—Пале и једна полицијска регимента са четири батаљона.

На линији Црвене стијене—Дикањ налази се један батаљон исте дивизије, који држи упориште Црвене стијене, Копривичке куће и Хан Обоћаш. На просторији Дикањ—Подроманија—Поховац налази се Касарна, Подроманија, Балтићи, Поповац...

На линији Сарајево—Кисељак—Бусовача и Сарајево—Кисељак—Зеница — бјелогардијски заштитни корпус са три пешадијска пука, 2 батаљона 181. дивизије. Шест самосталних батаљона и делови Принц Еуген 7. СС дивизије (вероватно у јачини једног пука).

Сталну немачку посаду гарнизона Сарајево чине ове снаге: броје око 2.249 људи.

1 — Ланде-шице батаљон	266	380 људи
2 — Бертот компани	369 (кроат)	50 „
		60 „
		70 „
		220 „
		120 „
		50 „
		40 „
		40 „
12 — Беорајкомпани	369 (кроат)	830

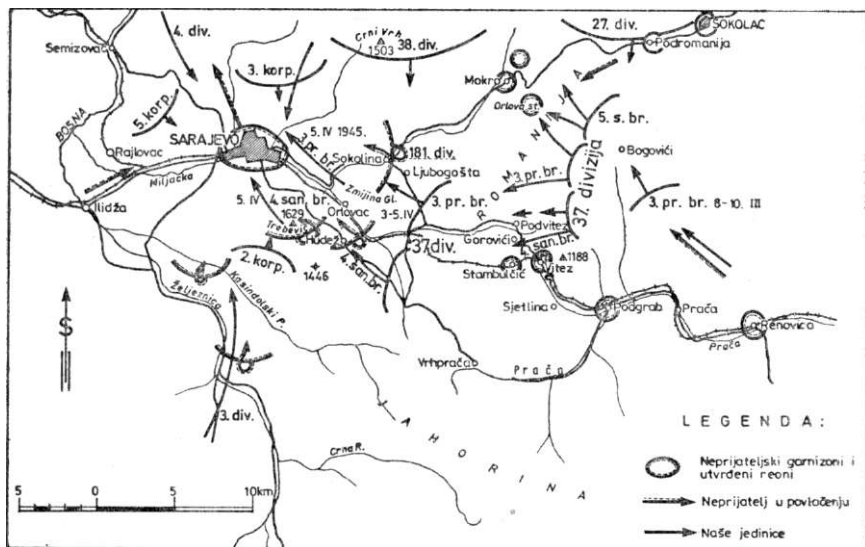
Свега 1.860 људи

Оклопно одељење 202 које има 18 тенкова и 5 моторизованих топова. У Касиндолу се налази штаб 21. корпуса са групом од 700 људи. Тамо се налази и један противавионски дивизион са 12 топова и 300 људи.

Заповедник одбране Сарајева генерал Катнер са својим штабом смештен је у вили »Браун« — Кошево.

У Сарајеву се налазе делови једне немачке противавионске дивизије из састава 21. корпуса који у Сарајеву располаже са 40 топова...

Хрватске оружане снаге (Павелићеве).

Дивизија у борбама за ослобођење Сарајева

На линији Сарајево—Иван-планина налазе се снаге 9. хрватске дивизије у јачини око 350 усташа и II горски домобрански здруг са око 2.000 људи.

На линији Сарајево—Трново 3. бојна 18. пеш. здруга који броји око 2.249 људи.

Сарајево—Сјетлина се налази докнадна бојна 1. здруга са 285 усташа плус 200 жандарма плус 120 милиционера...

За одбрану града Сарајева биле су припремљене три линије.

Прва линија протезала се котама: 1400 — 1071 — 759 — 983 — 1106 — 1328 — 1503 — 1391 — 1486 — 1532 — 1044 — 978 — 586 — 606 — 540 — 631 — 504 — 025 — 1021 — 878 — 1296 — 1403 — 1400 и поседали су је Немци. Друга линија је ишла: Шашино брдо—Брдањ—Кошево (кота 820')—Пофалићи (кота 578)—Мојмило—Враце—Златиште—Палеж (кота 1982)—Требевић—Брус—Козја ћуприја — браниле су је жандармеријске снаге а у случају пробоја прве линије, ову линију би поселе немачке снаге. Трећа линија одбране кретала се самом ивицом града».

Општи напад за ослобођење Сарајева почео је 28. марта у 04.00 часова. У нападу су учествовале 3, 29. и 37. дивизија 2. корпуса; 27. и 38. дивизија 3. корпуса; 4. и 10. дивизија и делови 39. и 53. дивизије 5. корпуса.

Јединице 37. дивизије су биле спремне за напад.

Трећа пролетерска бригада је већ 27. марта водила огорчене борбе против непријатеља на врло утврђеним положајима које су бранили око 4.000 Немаца, усташа и Черкеза. Четири батаљона 3. пролетерске бригаде (имали су 120 пушкомитраљеза и митраљеза, 4 тешка и више лаких бацача) подржавана су ватром брдске батерије. Жестоке борбе бригада је водила и у току 28. и 29. марта.

У одбрани Сарајева учествовали су: немачка 181, 369. и 7. СС дивизија; 964. и 969. немачка бригада и СС полицијски пук »Нагел«, 1, 9, 11. и 18. усташка бригада; 2. брдска усташко-домобранска бригада; 3. усташки допунски пук; остаци 9. усташко-домобранске дивизије; делови 5. руског добровољачког корпуса; 803, 920. и 935. »ланде-шице« батаљона и мање групе жандарма, домобрана, усташа и милиционера, два батаљона италијанских фашиста, противавионска и друга артиљерија.²⁶⁹

После снажних напада 37. дивизије из праваца Стамболчића, Пала, Мокрог и Соколца непријатељ је, уз снажну подршку артиљерије и два оклопна воза, извршио противнапад и поново заузео положаје које су освојиле бригаде 37. дивизије. Одбацио је наше јединице на одсеку Пале—Стамболчић. Дивизија је у овим борбама имала 48 погинулих и 156 рањених, а непријатељу је избачено из строја око 250 војника.²⁷⁰

Жестоке борбе за ослобођење Сарајева на фронту напада 37. дивизије достизале су кулминацију између 2. и 5. априла 1945.

Пет батаљона 3. бригаде, заједно са 5. батаљоном 4. бригаде (укупно око 3.000 бораца), кренули су у напад (са полазних положаја Подмједен—Јеловци—Цареве воде—Мајдан—Хотичина—Рибуља—Шип) на непријатељеве снаге (између 4.500 и 5.000 војника) које су се

269 Ослободилачки рат, књ. 2, стр. 561-2, ВИИ, 1965. године: Радоваи Вукановић: »Ратни пут 2. дивизије«, ВИИ Београд, 1970.

270 Архив ВИИ, кут. Ц254, рег. бр. 7/3; кут. 1255, рег. бр. 11/8.

браниле на положајима Орлова стијена—Црвене стијене—Пустопоље—Раковац—Калођери—Боровићи—Витез.

Напад је почео 2. априла у 20.00 часова. Пети батаљон 4. бригаде нападао је правцем Хоџа—Стамболчић; 1. и 2. батаљон 3. бригаде нападали су правцем Брезовац—Витез—Подвитез—Горовићи; 4. и 5. батаљон нападали су правцем Калуђери—Раковац—Пале—Крње брдо—Пустопоље; 3. батаљон нападао је правцем Подмједен—Романија—Орлова стијена—Црвене стијене—Мокро.²⁷¹

До 08.00 часова 3. априла батаљони 3. пролетерске бригаде успели су да овладају свим положајима непријатеља сем оних на Орловој стијени, Црвеним стијенама и Раковцу. У даљим борбама 3, 4. и 5. априла наше јединице су овладале и тим положајима. Оријентишући се у даљим дејствима ка западу и северу, оне су заузеле Љубогоште, Пусто поље, Мокро, Змијину главу, Пале и Радијевиће.

Тако се 3. бригада приближила Сарајеву.

У борбама на прилазима Сарајеву 3. бригада је од 2. до 5. априла имала 19 погинулих и 33 рањена борца. Непријатељ је имао око 350 војника избачених из строја. Бригада је запленила 4 пушкомитраљеза, 50 пушака, 5 машинки, 20 пиштоља, 12 товара разне муниције и друге опреме.²⁷²

После брзог успеха на том правцу бригада је, заједно са осталим јединицама, почела напад на сам град. Основни правац напада био је Довлићи—Брус—Косматица—Сарајево. Десно од 3. бригаде нападале су јединице 3. корпуса, а лево 4. санџачка бригада.

Пошто су се јединице примицале Сарајеву, зоне напада су се сужавале, па је 3. пролетерска бригада за напад на град образовала борбени поредак у два ешелона: 1, 4. и 5. батаљон били су у првом ешелону, а 2. и 3. у другом. У првом ешелону бригада је имала око

271 Архив ВИИ, кут. 1254, рег. бр. 8/2 (Релација штаба 3. бригаде)

272 Архив ВИИ, кут. 1254, рег. бр. 8/3; кут. 1255, рег. бр. 12/8.

1.200 бораца, добро наоружаних и опремљених за борбу у евим условима.²⁷³

Непријатељ је пружао слаб отпор све до Бистрика, одакле је протеран у сам град. Нешто јачи отпор пружио је из појединих утврђених тачака у граду, као што су биле Вјећница и Башчаршија.

Четврта санџачка бригада је, од почетка општег напада за ослобођење Сарајева, упоредо са 3. пролетерском бригадом нападала непријатеља на просторији Велики и Мали Коран—т 1012—село Брдо—Пале—Стамболчић и железничку станицу Стамболчић. (Јтево од 4. бригаде нападала је 3. ударна дивизија). Тих дана испред 3. пролетерске и 4. санџачке бригаде бранио се 334. пук 181. немачке дивизије и неки делови квислиншких јединица.²⁷⁴

У првом налету у нападу за ослобођење Сарајева 2. батаљон 4. бригаде је успео да потисне непријатеља са Малог и Великог корана и из села Брдо и да се пробије у Пале. Пети батаљон је заузео железничку станицу Стамболчић. Развила се тешка борба на достигнутим положајима. После деветочасовне борбе непријатељ је извршио противнапад и потиснуо батаљоне бригаде на њихове полазне положаје.²⁷⁵ За време тих врло тешких борби бригаду је подржавала батерија брдских топова и једно одељење хаубица од 105 милиметара. (Јачина непријатељевих снага испред 2. и 5. батаљона била је око 800 Немаца, око 900 усташа и око 1.200 припадника муслиманске милиције, а наша два батаљона бројала су око 1.200 бораца).

Непријатељ је у тим борбама претрпео губитке од 60 погинулих и око 90 рањених.²⁷⁶ Наши 2. и 5. батаљон имали су 18 погинулих и 44 рањена.

Други и 3. батаљон пошли су у напад 29. марта на село Бистрицу, 5. батаљон на село Врхпрачу, а 4. батаљон на село Боровац. Истог дана наши авиони су жестоко бомбардовали Пале и положаје западно од њих.

273 Архив ВИИ, кут. 1254, рег. бр. 9/3 (Релација штаба 3. бригаде).

274 Ратни дневник мајора Бема, стр. 88.

275 Исто и Архив ВИИ, кут. 1255/ф, рег. бр. 17-13/ф.

276 Архив ВИИ, кут. 1255, рег. бр. 11-13 и Операцијски дневник 4. бригаде.

Непријатељ је грчевито браиио своје положаје, нарочито западно од Пала. Напади су се продужавали 2. и 3. априла. Пети батаљон је извршио напад на Стамболчић, село Хоџу и Пале. Други батаљон је нападао Мали и Велики Коран, 4. батаљон је нападао на Требевић одакле је противнападом непријатеља био враћен.²⁷⁷

Истог дана бригада је до 15.00 часова заузела Витез, Подвитез и Хоџу и наставила борбе за Пале. Трећег априла 4. бригада је ослободила Пале у садејству са 3. пролетерском бригадом. После тога је посела положаје у рејону село Прибањ—Орлова стијена (кота 1071). Повлачећи се ка Сарајеву, непријатељ је за собом остављао пустош. Нарочито је темељно рушио комуникације, минирао све мостове и потпорне зидове тунела и све друге објекте који би могли, када се поруше, да успоре напад наших јединица.

У то време 5. санџачка бригада, заједно са деловима 27. дивизије, пресекла је комуникацију Караула—Расолине, те су Немци били присиљени да се повлаче ка Мокром.

Следеће ноћи између 4. и 5. априла 4. батаљон 4. бригаде је наставио напад за села Брус и Требевић. Батаљон је успео да разбије непријатеља и да га одбаци из Бруса и Требевића. После заузимања Требевића у редове непријатељских јединица, које су биле у Сарајеву, увукла се узнемиреност. Из Сарајева је непријатељу на поменутим положајима стигло појачање, па је извршио противнапад и повратио изгубљене положаје. Четврти батаљон се повукао на полазне положаје.²⁷⁸

Истовремено 2, 3. и 5. батаљон наставили су са нападима на непријатељеве положаје у рејону Прибања и у току 5. априла успели да потисну непријатеља ка Сарајеву.²⁷⁹

У току 5. априла штаб 4. санџачке бригаде је добио наређење за напад на Сарајево, али под условом да се

277 Архив ВИИ, кут. 1255, рег. бр. 13-1/13, Ратни дневник мајора Бема, страна 96.

278 Немачки мајор Бем је у свом дневнику опширно забележио колико је заузимање Требевића изазвало нервозе и страха и како су на брзину слате снаге у противнапад.

279 Архив ВИИ, кут. 1255, рег. бр. 14-2/13.

најпре ликвидира непријатељево упориште на Требевићу, а затим, задржавајући мање снаге у рејону села Златишта, да њене главне снаге прећу у општи напад на Сарајево.²⁸⁰ За ликвидирање непријатеља на Требевићу били су одређени 2. и 4. батаљон 4. бригаде. Њих су подржавале две батерије брдске артиљерије са ватрених положаја из рејона села Луке. Остала два батаљона су примакнута полазним положајима за напад на град: 3. батаљон у село Боровац и село Липу, а 5. батаљон у село Ступан. Они су ишчекивали резултат борбе коју су водили 2. и 5. батаљон за Требевић.

Око 17.00 часова отпорна тачка непријатеља на Требевићу је била одсечена од његових снага у Сарајеву, јер су 2. и 4. батаљон извршили енергичан напад. Непријатељ је био принуђен да се пробија правцем село Перчин—село Миљевићи—село Храсно—Алипашин Мост.

Извиђачка чета 4. бригаде добила је задатак да се, правцем наступања 4. батаљона, убаци у град. Она је, савлађујући отпор на путу ка реци Миљацки, заробила 40 домобрана.²⁸¹ Чета је 5. априла у 17.00 часова избила на Миљацку код Принциповог моста.

Пошто је протеран непријатељ са Требевића, на тај правац су кренули 3. и 5. батаљон бригаде. Трећи батаљон је наступао за извиђачком четом. Четврти и 2. батаљон су продужили продор у град, пошто су оставили једну чету у селу Златишту. Пети батаљон се, као резерва бригаде, кретао за 3. батаљоном. Чистећи леву обалу Миљакце, батаљони су 5. априла у 24.00 часова прешли преко Принциповог моста на десну обалу реке. Непријатељ је 4. и 5. априла, у борбама против 4. бригаде, претрпео губитке од 90 погинулих и 150 рањених, заробљено је 70 непријатељских војника и заплењено доста ратног материјала.²⁸²

На десном крилу дивизије нападала је 5. санџачка бригада. Она је у току 28, 29. и 30. марта 1945. стигла

280 Исто, кут. 1255/ф, рег. бр. 14-1/13 Ф.

281 Архив РИИ, кут. 6, рег. бр. 1/5.

282 Архив ВИИ, кут. 1255, рег. бр. 14-2/12.

на положаје Рогачица—Загајеви—Гајеви—Сочице—Врлозје—Озерковићн—Мишевићи—Подлозник—Реновица. Одатле је првих дана априла наставила нападе у правцу Сарајева.²⁸³ Интензитет борби на њеном сектору био је као и код 3. и 4. бригаде 37. дивизије. Тако су 1, 2. и 4. батаљон бригаде са положаја Мећа—Расолина—Караула 2. априла 1945. у 20.00 часова извршили напад на немачке положаје Градина—Црни врх—Караула—Чавче Поље. У тешкој борби погинуо је један друг, а 15 њих су рањени. Најзад, морали су се повући на полазне положаје. Непријатељ је имао 20 војника избачених из строја.

Сутрадан, 3. априла, уследило је наређење штаба 37. дивизије према коме су 1, 2. и 4. батаљон бригаде извршили напад на немачке положаје у рејону Црни врх—Караула. Друга два батаљона бригаде (3. и 5) су са положаја Голо брдо—Расолине напали на непријатеља дуж комуникације Чавче Поље—Мокро. Под јаким притиском 5. бригаде непријатељ се тога дана повлачио све до села Мокрог, где је организована одбрана. Тога дана 5. бригада је имала 3 погинула и 7 рањених другова. Непријатељ је имао више избачених из строја.²⁸⁴

У току 4. априла бригада је гонила непријатеља од Соколца, преко Карауле, до Мокрог. Лево је била 3. пролетерска бригада, а десно 13. бирчанска бригада.

Последње јединице непријатеља задржале су се у Мокром.

Предвече, 4. априла, батаљони 5. бригаде напали су непријатеља у Мокром и протерали га до Градишта код Сарајева. Четврти и 1. батаљон на крају дана задржали су се у Мокром, 2. батаљон на Романији, 3. и 5. батаљон у Хан-Пијеску и Сочицама.

Тога дана бригада је изгубила команданта 5. батаљона Момчила Голубовића и комесара чете Василија Кнежевића. Служили су за пример у сваком погледу. Такође је било рањено 12 другова.²⁸⁵

283 Архив ВИИ, кут 1255, рег. бр. 60/16.

284 Архив ВИИ, кут 1255, рег. бр. 61/16.

285 Архив ВИИ, кут. 1255, рег. бр. 1-62/16.

Шести април 1945. Мигинг у ослобођеном Сарајеву

Гоњење непријатеља до Сарајева настављено је у току 5. априла. У току тога дана уследило је наређење за напад на непријатеља у Сарајеву. Четврти и 5. батаљон бригаде напали су непријатеља у Градишту.

Пета бригада је нападала правцем Градиште—Улица краља Петра. Отпор је био врло слаб на целом правцу напада. Бригада је имала само 4 рањена и једног погинулог.

После ослобођења Сарајева 2 батаљона бригаде нашла су се у рејону Сарајева, а остали батаљони у Палама.

Већ 7. априла бригада се у Палама припремала за следеће задатке.²⁸⁶

После жестоких борби на прилазима Сарајеву град је био ослобођен 6. априла у јутарњим часовима.

286 ВИИ, кут 1255, рег. бр. 1-63/16.

Спуштајући се у јутарњим часовима са Требевића, борци 37. дивизије ишли су на левој обали Миљаке на такозвану Лубурића вилу. У њој су затекли језив призор: 23 унакажена родољуба²⁸⁷ који су се борили за слободу, али је, као ни многи други, нису дочекали.

*

Борбе наших јединица у источној Босни биле су значајне и у односу на сремски фронт, јер је тиме био заштићен леви бок наших јединица које су се бориле у Срему.

У борбама за ослобођење главног града Босне и Херцеговине 37. дивизија је извршила постављене задатке. О ефикасности тих борби недвосмислено и прецизно се говори у више немачких докумената.²⁸⁸

Дивизија је тада била бројно јака, имала је око 11.000 бораца и руководилаца. У борбама за источну Босну и ослобођење Сарајева дивизија је савладала многе препреке (велики снег и хладноћу, реку Дрину на којој су били порушени мостови), борила се за насељена и добро утврђена места и рејоне, а против више-струко надмоћнијег непријатеља. Њени борци и старешине су показали примерну храброст, снажљивост, самоиницијативу и издржљивост.

287 Макс Лубурић, ратни злочинац, по коме се звала вила, ликвидиран је у избеглиштву у Шпачији.

288 У ратном дневнику шефа обавештајне службе 21. немачког корпуса, мајора Бема, опш.фно је забележено о борбама јединица 37. дивизије против немачких јединица од спајања 22. немачке са јединицама 21. корпуса у рејону Мојковац—Бијело Поље и о борбама око Сарајева. Тако на страни 95. до 101. Дневника бележи о борбама од 2. до 6. априла 1945. и, између осталог, пише: »Трећег априла непријатељ у стопу гони одступајући 334 гренадска ГУК. говори о падајућем релјефу стајаци Требевић 4. априла: банде су са 15 митраљеза на брдо извршиле препад на посаду; источно од Сарајева 333 гренадски пук успешно одбацио јаке непријатељске нападе код Пала; 6. априла 334. гренадски пук, после тешких уличних борби у Сарајеву са значајним губицима (између осталих и 10 официра) у 7,00 часова прошао кроз прихватни положај Илице«.

У задњим даиима рата народ Санцака и источне Босне испољавао је максимум пожртвовања и решеност да што више и боље помогне нашим јединицама да што пре истерају окупатора из земље. Народ је несебично помагао својој војсци приликом чишћења путева које су снежне падавине затрпавале, а непријатељ их немилосрдно рушио при повлачењу. Иако су ови крајеви били исцрпљени, јер су све војске у току рата пролазиле кроз Санцак и источну Босну, народ ових крајева је, као и првих година рата, бранио своју војску. Он је дао све од себе и знатно допринео заједничкој победи и коначном ослобођењу наше земље.

После ослобођења Сарајева 37. дивизија није продужила гоњење непријатеља у правцу Славонског Брода, јер је од Генералштаба Југословенске армије добила врло важан задатак, те је из рејона Сарајева враћена на леву обалу Дрине, од ЈБубовије до Фоче, где је имала задатак да спречи сваки покушај четничких група да се пребацују преко Дрине, да чисти терен од остатака четничких и усташких група и да тамо дочека главну групацију четника која се, под командом Драже Михаиловића, враћала у правцу Дрине ка Србији.